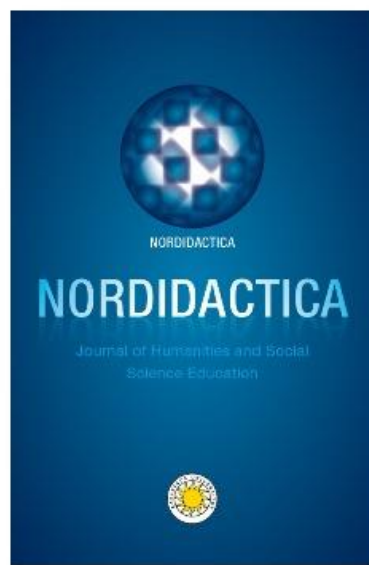

Samhällsvetenskapliga studier i gymnasium i Finland från slutet av 1800-talet till början av 2000-talet

Kommentar till Samuelsson ” Skolan och samhällsvetenskapen – Framväxt och etablering av en svensk gymnasial samhällsvetarutbildning 1922-1970”

Jan Lofström

Nordidactica

- Journal of Humanities and Social Science Education

2023:1 Jubileum

Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education

Nordidactica 2023:1 Jubileum

ISSN 2000-9879

The online version of this paper can be found at: www.kau.se/nordidactica

Samhällsvetenskapliga studier i gymnasium i Finland från slutet av 1800-talet till början av 2000-talet

Kommentar till Samuelsson ” Skolan och samhällsvetenskapen – Framväxt och etablering av en svensk gymnasial samhällsvetarutbildning 1922-1970”

Jan Löfström

Åbo Universitet

About the author: Jan Löfström är professor i historisk-samhällelig utbildning vid Åbo universitet.

Samhällsvetarutbildning som en studielinje har aldrig varit en del av det finländska gymnasiet men likheter mellan Sverige och Finland i gymnasielinjens och samhällsvetenskapliga ämnenas historiska utveckling kan noteras. I denna artikel beskrivs några utvalda drag i det finländska gymnasiet på 1900-talet som är relevanta att betrakta med tanke på dessa (o)likheter. Artikeln tar avstamp i Johan Samuelssons analys av samhällsvetarutbildningens utveckling i gymnasium i Sverige.

Från läroverk till nutida gymnasium

Gymnasiet var i Finland ända till 1970-talet en del av läroverk som var åttaåriga skolor där de sista tre år utgjorde gymnasium. Grundläggande utbildningen var folkskolan, i städerna också sk. förberedande skolorna där eleverna ofta kom från välbärgade hem för att skaffa nödvändiga kunskaper för läroverkstudier. Läroplikten stiftades i lag år 1921 men det dröjde ända till 1930-talet innan utbildningen kan sägas ha omfattat hela årskull. Andelen av barn som efter studierna i folkskolan fortsatte till läroverk eller sk. mellanskola (fyra- eller femåriga realskolor) ökade stadigt och på 1950- och 1960-talen var behovet allt mer tydligt för en reform där en skola för alla barn i åldern 7–15 år skulle införas. Det blev ändå en lång kamp mellan politiska falanger och läroverksystemets kritiker och försvarare innan en nioårig grundskola infördes 1972–1977, först i norra Finland och sist i södra Finland. (Ahonen, 2011; Okkonen, 2017.) Läroverken blev gymnasier eller skolor där grundskolans tre sista år (årskurs 7–9 där ämneslärare är ansvariga för undervisning) och gymnasium bildar en enhet. Ett litet antal skolor kom att ha grundskolans alla årskurser (1–9) och gymnasium under samma tak.

Det kan uppmärksammas att allmänbildande akademisk och yrkesinriktad utbildning i Finland inte har givits i samma läroanstalt utan yrkesskolor och gymnasier är skilda institutioner, trots att frågan om samarbete mellan dem diskuterades på 1900-talet (Laukia, 2013). Det fanns som undantag ett fåtal jordbrukslycéeer med betoning på lantbrukskunskap och ekonomi (till exempel <https://www.yksityiskoulut.fi/yksityiskoulujenmatrikkeli/maanviljelys.htm>). I läroverk var det möjligt att ta praktiska kurser i maskinskrivning och bokföring men yrkesinriktade studier var inte en del av gymnasiestudier. På 2000-talet finns skolspecifika tillämpande valfria kurser som fokuserar på företagsamhet och några gymnasier har profilerat sig som skolor med en speciell betoning på företagsamhet eller samhällseliga teman.

Från linjeindelad läroverk till linjernas avskaffande

I gamla läroverken fanns delvis samma indelning som beskrivs av Samuelsson så att en del av läroverk hade latinlinjen och kallades klassiska lycéeer och andra var orienterade mot realämnen och kallades reallyceer. I de sistnämnda betonades naturvetenskaper men också moderna språk. I många läroverk kunde studenten välja mellan en matematik-, real- och språklinje. Skillnaden mellan studielinjerna i

omfattning av samhällsorienterande studier som historia var obefintlig (till exempel http://www.norssit.fi/sivut/3_28_takaisin_uuteen_aikaan.php, lektionstimmarna år 1947–1948 i linjeindelad lycée i religion och i ”historia, samhällslära och nationalekonomi” var identiska i matematik- och i språklinje; Kiuasmaa, 1982). Linjeindelningen avskaffades och studierna paketerades i obligatoriska och valfria kurser i gymnasiereformen på 1980- och 1990-talen. Studentens kursval kunde variera individuellt. Ett slags studielinjer bildas fortsättningsvis enligt studenters kursval i matematik (lång/kort lärokurs) och i främmande språk, de är dock inte studielinjer i samma betydelse som i det svenska gymnasiet. Studenten kan välja valfria kurser så att till exempel samhällsorienterande ämnen betonas i hans egen studieprofil men det är inte ett formellt linjeval.

Många läroverk före 1980-talet i Finland var privatägda och benägna att introducera nya ämnen som moderna språk eller pröva pedagogiska innovationer som till exempel amerikainspirerad skoldemokrati. (Salminen, 2002). Gymnasieutbildningen bevarades i stora drag oförändrad från slutet av 1800-talet till 1980-talet. Det var inte fråga om bristande intresse för gymnasiereform men myndigheter och lagstiftare fokuserade mest på frågan om grundläggande utbildningens form och implementering. Också utmaningarna med anknytning till inbördeskriget år 1918 och andra världskriget tog sin del av deras uppmärksamhet. Behovet av en gymnasiereform rörde i flera sammanhang men skol- och samhällspolitiska meningsskiljaktigheter hindrade praktiska steg framåt och behovet ansågs också inte som brådskande. (Arola, 2003.)

Utbildningspolitiskt makroklimat

Uppfattningen att gymnasium ska bevaras som en allmänbildande skola har under årtiondena haft ett starkt och stadigt stöd bland beslutsfattare i Finland. Allmänbildningens innehåll har givetvis förändrats och vikten av att ge ett större utrymme åt realämnena och moderna språk i gymnasium noterades redan i början av 1900-talet. Också medborgarfostran var ett tema som fick stor uppmärksamhet vid sekelskiftet och i de första årtiondena av 1900-talet som en följd av samhällets modernisering, en från även ett globalt perspektiv radikal rösträtts- och valreform år 1906 och inbördeskriget år 1918. Vikten av undervisning i medborgerliga dygder betonades i den skolpolitiska diskussionen, visserligen med borgerliga förtecken som skapade spänningar. (Arola, 2003; Ahonen, 2011).

Samhällsvetenskaper som sociologi fick också i Finland synlighet efter det andra världskriget men historia och andra humanistiska vetenskaperna bevarade ändå en stark ställning eftersom det finsnationella projektet uppfattades som ett centralt element i medborgaridentiteten och en ankare för den sociala sammanhållningen (Ahtiainen & Tervonen, 1994). Detta var synligt även i skolan där historia och religion hade fortsättningsvis en mycket framträdande plats.

Som sagt fick allmänbildningen nya tolkningar också i Finland under 1900-talets gång men den starka betoningen på gymnasiestudiers allmänbildande karaktär innebär att förslag till radikalt ökad valfrihet och specialisering i gymnasiestudier hade ett

begränsat inflytande. Också i gamla läroverk framstod de samhällsorienterande humanistiska ämnena som allmänbildningens kärna som studerades i ungefär samma omfattning oberoende av studielinjen. (Om allmänbildningen i skolpolitiken i 1900-talets Finland see Meriläinen, 2005.) Ännu på 2000-talet har initiativ till en radikal valfrihet i studier avvisats men hänvisning till gymnasiets allmänbildande uppdrag även om enskilda gymnasier kan ha ett specialuppdrag och betona till exempel konst- och andra ämnen i sitt kursutbud.

I detta sammanhang kan konstateras att studentexamen har bevarats i Finland och dess struktur belyser också indirekt föreställningar om gymnasiets uppdrag till exempel genom att vissa prov stadgats som obligatoriska för alla studenter eller specifika studentgrupper. Realprovet infördes för första gång 1921, med motiveringen att realämnenas – historia, religion, naturvetenskapliga ämnen – ställning i skolan borde stärkas. Realprovet var obligatoriskt för alla gymnasister som tog studentexamen och det var inte förrän 1947 realprovet blev alternativ till matematikprovet. I realprovet fick studenten i första tiderna besvara alla uppgifterna men sedan begränsningar på 1930-talet infördes började studenter oftare välja vilka ämnens uppgifter de besvarar. Där fanns inga regler angående vilka ämnens uppgifter studenten borde besvara utan valet var fritt. (Virta, 2014.) I början av 2000-talet ersattes det gamla realprovet med flera prov, ett i varje realämne, och det blev möjligt för studenten att ta flera (upp till sex) prov i realämnena i sin examen.

Samhällsläran blir det ledande samhällsvetenskapliga ämnet

De traditionella samhällsorienterande ämnena i skolan på 1800-talet var historia och religion. Också latin i gamla läroverk kan räknas bland samhällsorienterande ämnen eftersom en viktig aspekt i latinundervisningen var att förmedla en specifik medborgarideal och moral till elever genom romerska antikens berättelser. I slutet av 1800-talet fick historielärare uppdraget att i de högsta årskurserna i gymnasium beröra aktuella ekonomiska och författningsrättsliga frågor i sin undervisning. Ryska imperiets ledning ville förenhetliga riket och avskaffa delar av vad som under 1800-talet hade blivit gängse praktik i storfurstendömet Finlands autonoma förvaltning och lagförberedelse. På finländska sidan ville man uppfatta detta som en konstitutionell fråga och kampen mot ”förryskning” togs upp på många håll. Att behandla författningsrätt i läroverk kunde brukas till att sprida en finsk-nationalistisk tolkning av kontroversen till studenter, under det misstänksamma ögat av ryska myndigheter. (Arola, 2001.)

Ordet ”yhteiskuntaoppi” (*samhällslära*) kom upp i första årtiondena av 1900-talet när skolans medborgarfostran diskuterades, oftast i betydelsen samhällsvetenskaper eller undervisning om samhällsrelaterade teman mer allmänt. I läroplansgrunderna för landsbygdsfolkskolan år 1925 fanns ordet med som namn på ämnet där medborgarfärdigheter och baskunskaper om samhället skulle läras. Som namn på ett skolämne kom ordet fram också i andra bidrag där visioner om framtida läroverkutbildning diskuterades, oftast dock med slutsatsen att ett sådant ämne inte var

ett bra eller realistiskt alternativ och att kunskaper om samhället var ytterst viktiga men att de kunde förmedlas i historieundervisning. Ett undantag var Oskari Mantere, en av de mest inflytelserika skolpolitiska figurer i Finland på 1920- och 1930-talen, som hade hyst dubier om samhällslära som ett skilt ämne men år 1918 gav sitt stöd till det (Mantere, 1918).

Situationen var detta ända till år 1963 när samhällslära i läroverkets läroplan för första gång identifierades som en skild del inom dubbelämnet ”historia och samhällslära”. (Arola, 2001; Arola, 2003.) Lektionstimmarna i historia var mångfaldigt flera än i samhällslära, i det avseende var historieundervisningen det primära samhällsorienterande ämnet i läroverk och gymnasium också länge efter år 1963.

I detta sammanhang kan även konstateras att geografi som ett skolämne var på 1800-talet och i de första årtiondena av 1900-talet nära anknutet till historia så att historie- och geografiläraren var ofta samma person. Det spatiala och det historiska elementet i den nationella identiteten var tätt sammanbundna och innehållet i folkskolans geografi var närmast hembygdslära. Geografi som vetenskap fokuserade starkt på regionala enheter och deras karakteristik. Detta deskriptiva synsättet återspeglades också i skolämnet geografi. (Tani, 2003.) Geografin blev under 1900-talet mer som ett naturvetenskapligt ämne och den vanliga ämneskombinationen blev geografi och biologi. Kulturgeografins framväxt på 2000-talet har åter stärkt den samhällsvetenskapliga aspekten i skolgeografi men ämnet kan fortsättningsvis knappast räknas i samhällsorienterande ämnen.

Samhällslära blev ett självständigt skolämne i gymnasium och i grundskolan i början av 2000-talet. Under de 20 senaste åren har den också blivit nästan jämlik med historieämnet i antalet lektionstimmar. I läroplansgrunderna för samhällslära i gymnasium betonas allt mer att eleven ska betrakta samhället analytiskt och kritiskt och med stöd av samhällsvetenskapliga begrepp. Undervisningen i samhällslära har således fått en allt mera central roll i samhällsvetenskaplig utbildning i det finländska gymnasiet på 2000-talet. (Löfström, 2019.)

Litteratur

Ahonen, S. (2011). *Yhteinen koulu – tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään*. Tampere: Vastapaino.

Ahtiainen, P. & Tervonen, J. (1994). Traditio vai muutos? Historian ja sosiologian vaikea veljeys. I: P. Ahtiainen, J. Strömberg, T. Rätty & T. Tervonen (red.), *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä* (ss. 7–18). Helsinki: Hanki ja jää.

Arola, P. (2001). Yhteiskuntaopista 2000-luvun kansalaiskasvatukseen. I: J. Löfström (red.), *Yhteiskuntatiedon tiedetausta*, ss. 1–8. Helsingfors universitet.

Arola, P. (2003). *Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917–1924*. Helsingfors universitet.

Kaarninen, M. & Kaarninen, P. (2002). *Sivistyksen portti. Ylioppilastutkinnon historia*. Helsinki: Otava.

Kiuasmaa, K. (1982). *Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun*. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.

Laukia, J. (2013). *Tavoitteena sivistynyt kansalainen ja työntekijä. Ammattikoulu Suomessa 1899–1987*. Helsingfors universitet.

Löfström, J. (2019). Yhteiskuntaoppi. Social studies in Finland. A country report. *Journal of Social Science Education*, 18(4), 88–101.

Mantere, O. (1918). Yhteiskuntaopin opetus kouluissamme. *Suomen kasvatustieteellisen yhdistyksen aikakauskirja*, 1918, nr. 1–4, 63–69.

Meriläinen, R. (2005). Koulutuspolitiikka ja yleissivistys. *Koulu ja menneisyys*, 43, 81–96.

Okkonen, V. (2017). *Peruskoulua vastaan. Yksityisoppikoulut ja yhteiskuntajärjestys 1966–1975*. Åbo universitet.

Salminen, J. (2002). *Alamainen sivistysprojekti, tasa-arvo ja edistys: Suomen yksityisten oppikoulujen rakenteellinen kehitys 1872–1920*. Helsingfors universitet, institutionen för lärarutbildning.

Tani, S. (2003). Yhteiskunta, kasvatustiede ja maantiede muuttuivat – muuttuiko maantiedon opetus? I: V. Meisalo (red.). *Aineenopettajakoulutuksen vaihtoehdot ja tutkimus 2002*, ss. 151–164. Helsingfors universitet.

Virta, A. (2014). Historia ja yhteiskuntaoppi reaalikokeessa 1921–1969. Koetehtävien kehitys oppiennätysten ja opetusta koskevan keskustelun näkökulmasta. *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat*, 14(4). <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108600> (uppladdad 27 juli, 2022)